

AHMED-İ YESEVÎ'DEN ÖĞÜTLER

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ*

Edebiyatımızda şiirin yüksek telkin gücü, okuma ve ezberlenme kolaylığı dikkate alınarak, özellikle didaktik türler manzum olarak kaleme alınmışlardır. Tefsir, fıkıh, havass-ı Kur'ân, hadis, tezkire, tarih, astronomi, mûsikî, tıp gibi birçok konuda manzum eserlerin mevcudiyeti; lugatların bile nazımla yazılması bu telâkkinin göstergesidir. Dînî ve tasavvufî eserlerde şiir tamamen bir eğitim vasıtası olarak kullanılmış, bu itibarla sûfilerin şiirlerinde asıl gâye sanatkârlık göstermek değil, öğreticilik, rehberlik, tebliğ görevini yerine getirmek olmuştur. Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük ve edebî mucize olması, Hz. Peygamber'in: "Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir." hadisi şairlerimizi bu vadide şiirler söylemeye sevketmiştir. Ahmed-i Yesevî, Mevlânâ, Yûnus Emre gibi erenler bu yolla fâniliği yenmişler, asırlar boyunca cihana taze nefesler vermişlerdir.

Şiirin büyüleyici cazibesini kullanan bu sûfilerin eserleri bütünüyle nasihat, ikaz ve tavsiyeler üzerine bina edilmiş; "Din nasihattır." hâdisine uygun olarak öğütler şiirin altın tepsisinde sunulmuştur.

Nitekim şiiri bir eğitim aracı olarak gören Mevlânâ; bu türden şiirlere tıpkı bir çocuğun hasta olduğu zaman ilaç içmesi gerektiği, ancak ilaçtan nefret ediyorsa; doktorun o şurubu şerbet sürahisiyle vermesi ve çocuğun şerbet zannıyla ilacını içip sağlığına kavuşması örneğiyle yaklaşır.¹

Bu sebeple insanları iyiliğe ve güzelliğe ulaştıracak olan mânevî şifâ milletimize yüzyıllardır ahlâkî öğütlerin şiirleştirilmiş tabletiyle verilmiştir. Bu anlamda Sultan Veled erenlerin şiirlerini şu sözlerle tarif eder:

* S.Ü.Fen-Ed. Fakültesi, Öğr. Üyesi.

¹ Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, Çev.: Tahsin Yazıcı, C.I., Ank. 1953, s. 225.

“Bu şiir Kur’ân’ın tefsiridir, rûhun huzurudur, îmânın nurudur.

Şiirleri böyle olanların sözleri halkı küfürden din yoluna çeker.

Hatta ondan da öte, herkesi Tanrı’ya ulaştırır; bunun sırrını bil de bir soluk kendine gel.

Onların şiirleri tümünden iksirdir. Bu yüzden de bakırın altın olur; onları canla başla kabul et

.....

Onların şiirleri nurdan doğar, neş’e dünyasından gelir.

Onların şiirlerini İsâ’nın mucizesi bil, çünkü o şiirlerle ölü can bulur, dirilir.”²

Ahmed-i Yesevî’nin hikmetleri de bu türden şiirlerdir. Esere Dîvân-ı Hikmet adının verilmesinde; Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi ayette geçen hikmet sözünün Kur’ân-ı Kerîm’in muhtevası, hükümleri veya ilim anlamlarını taşıması ve “Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir.” hadisinin rolü olması muhtemeldir.

Hikmet kelimesi lugatlerde birbirine yakın tanımlarla verilirken, en yaygın şekliyle “dînî-tasavvufî özlü söz” olarak kabul edilir.³

Garîb Ahmed sözi hergiz karımas
Eger yir astığa kirse çürimes

Yene mensûh bolup ol hâr bolmas
Okuğan bendeler bîmâr bolmas

Okuğağa kılur min anda şefkat
Kıyâmet künide kılğum şefâ’at

Mini hikmetlerim âlemğa tolğan
İşitmey her kim ölse kılğay armân

Mini hikmetlerim derdlikke dermân
Kişi bûy iltmese ol yolda kalğan

² Sultan Veled, İbtidâ-Nâme, Çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Ank. 1976, s. 66-67.

³ Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler, Haz.; Kemal Eraslan, Ank. 1983, s. 40

Mini hikmetlerim âlemde dâstân
Rûhum kilse kılur sohbetni bûstân

Mini hikmetlerim kân-ı hadîsdür
Kişi bûy iltmese bilgil habîsdür

Mini hikmetlerim fermân-ı Sübhân
Okup uksang heme ma'nî-i Kur'ân

Mini hikmetlerim âlemde sultân
Kılur bir lahzada çölni gülistân

Mini hikmetlerim şevk-i mahabbet
Közini yaşığa kılğay tahâret

Namâzığa Resûlu'llâh imâmı
Anı kavmı melâyikler tamâmı

Şikestelik bile kılğan namâzı
Kabûl bolğay anı Hakka niyâzı

Mini hikmetlerim âşıkka ayting
Dili âyîne dik sâdıkka ayting

Mini hikmetlerim sarrâfğa ayting
Hudâ-yı bâ-kerem Vahhâbğa ayting

Mini hikmetlerim nâdân işitmes
Velî köngli kara pendimni almas

Zebân-ı hâl ile a'mânı tögtim
Hakîkat söz bile câhilni sögtim

Eđer âlim bolsa cânım tasadduk
Dür ü güher sözümni işitip uk

Dür ü güher sözün âlemge saçsa
Okup uksa kelâm-ı Haknı açsa

Uşol âlimge cân kurbân kılur min
Tamâmî hânımân ihsân kılur min

Mini hikmetlerim dâna işitsün
Sözüm destân kılıp maksadğa yitsün

Mini hikmetlerim bir pîr-i kâmil
Kayu bende bolsa Hudâğa mâyil

Mini hikmetlerim hûblarğa ayting
Du'â tekbîr kılıp rahmetke bating

Mini hikmetlerim pîr-i zeber-dest
İşitkenler bolur bî-hûş u sermest

Tiring bolsa cihânda hâr bolmas
Okuğan bendeler bîmâr bolmas

İşitip hikmetimni gûşga alğan
Atâ kılğay öler vaktıda îmân

Yesevî hikmetin dâna işitsün
İşitgenler heme maksûdga yetsün

Cevâhir kânıdın bir nükte alsun
İşitmegen barı hasretde kalsun

Kişi hikmet işitse cânı birlen

Çıkar cânı anı îmânı birlen

Kulakka almağay bu sözni nâdân

Anı âdem dime ol cins-i hayvân

Hudâyım sözidin çıkkan bu hikmet

İşitkenge yağar bârân-ı rahmet

Mini hikmetlerim kim tutsa muhkem

Hudâ kılğay anı elbette bî-gam

Kirer cennet içige şâd u handân

Hudâyım eylegey mesrûr u şâdân

Mini hikmetlerim Haknı senâsı

Mahabbet ehlini derdi devâsı

Mini hikmetlerim kand u aseldür

Heme sözler içinde bî-bedeldür

Mini hikmetlerim in'âm-ı Allâh

Seher vaktde dise estagfiru'llâh

Anı şeytân-lâ'în tutmas yolını

Muhammed Mustafâ alğay kolını

Mini hikmetlerim derdsizge aytmang

Bahâsız gevherim nâdânğa satmang

Yesevî hikmetin kadrığa yatkıl

Hum-ı ışkdın meyni bir katre tatkıl⁴

⁴ a.g.s. 274-282, Hoca Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet, Haz.: Hayati Bice, Ank. 1993, s. 184-188.

Bu beyitlerle Ahmed-i Yesevî, eşsiz cevherlere ve bir mürşide benzettiği hikmetlerini doğrudan halkın istifadesi için yazdığını, okuyanların bu hikmetlerden nasip alacağını belirtir. Şiirlerini hikmet sözüyle andandırırken, kendisini de bir şair değil, nasihatçı olarak tanıtır:

Kıyâmet kün yavuk yetti kalganı yok
Kul Ahmed'ni aytkan sözün yalganı yok
Öz özige bir nasîhat kılğanı yok
Nasîhatnı halkka aytıp kitti dostlar⁵

Kul Hâce Ahmed nâsîh bolsang özüngge bol
Âşık bolsang cândın kiçip bir yolu öl
Nâdânlarğa aytsan sözüng kılmas kabûl
Muhkem bolup yir astığa kirdim muna⁶

Kul Hâce Ahmed nasîhatnı özüge kıl
Ey bî-haber halknı koyup özüngni bil
Tağdın ağır günâhın bar özüngge kel
Hak cemâlin körsetmese damen bolay⁷

Bu dörtlüklerde görüleceği gibi Ahmed-i Yesevî hikmetlerin bir kısmında nasihatların muhatabı olarak kendisini gösterir, otokritik yoluyla eğitcilik vasfını sürdürür. Ancak asıl amacı hikmetlerin herkes tarafından anlaşılması, şiirle halkın irşadıdır. Bu arada sözlerinin zâhirî mânâsında kalınmayıp, özündeki öğütlere uyulmasını tavsiye eder:

Mü'min irmes hikmet iştip yığlamaydur
İrenlerni aytkan sözün tınglamaydur
Âyet hadîs mazmûnını anglamaydur
Bol rivâyet arş üstide kördüm muna⁸

⁵ Divan-ı Hikmet, s. 116.

⁶ Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 114; Divan-ı Hikmet, s. 27.

⁷ Divan-ı Hikmet, s. 123.

⁸ Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 74; Divan-ı Hikmet, s. 10.

Kul Hâce Ahmed hikmet aytıp yığla seher
İrenlerni elfâzıdın alıp haber
Söz aslını bilgenlerge aslı gevher
Zâhirige bakgan kuruğ kalar dostlar⁹

Miskîn Ahmed Yesevî selâm aydı dostlarga
Uşbu sözning ma'nâsın tâlib bolsa anglasun¹⁰

Ahmed-i Yesevî, hikmetlerle halkı irşad etme görevinin kendisi için Hak'tan gelen bir emir olduğunu ifade eder:

Otuz törtde âlim bolup dâna boldum
Hikmet ayt dip Sübhân idi gûyâ boldum
Çil-ten birle şarâb içtim hemrâh boldum
İç ü taşım Hak nûrığa toldı dostlar¹¹

Kul Hâce Ahmed her bir sözüng derdige dermân
Tâliblerge beyân kılsam kalmas armân
Tört ming tört yüz hikmet aytdım Hak'dın fermân
Fermân bolsa tâ ölgünçe sözleşem min¹²

“Âyet hadîs ma'nâsıdın aytdım muna” ve “Hak'dın iştip bu sözlerni aytdım muna”¹³ mısralarında hikmetlerinin ana kaynağının Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olduğunu belirten Ahmed-i Yesevî; hikmetlerde halka anlayabileceği bir dil ile şeriat ahkâmını, tasavvuf esaslarını, tarikatının âdâb ve erkânını öğretmek; İslâmiyet'i Türkler'e sevdirmek, ehl-i sünnet akidesini yaymak ve yerleştirmek gayesini taşır.¹⁴ Bu yönüyle Ahmed-i Yesevî diğer mutasavvıf şairlerden farklı olarak, daha çok bir mürşid ve

⁹ Divan-ı Hikmet, s. 111.

¹⁰ Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 328; Divan-ı Hikmet, s. 116.

¹¹ Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 84; Divan-ı Hikmet, s. 12.

¹² Divan-ı Hikmet, s. 72.

¹³ a.e., s. 23.

¹⁴ Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, s. 29.

ahlâkçı yaklaşımıyla; hitap ettiği toplumun fikir seviyesini ve ruh hâllerini göz önüne alarak onlara tasavvufun anlayamayacakları inceliklerini değil, daha çok dînî ve ahlâkî konuları öğütler şeklinde dile getirir.¹⁵ Bu sebeple Dîvân-ı Hikmet; şairane ve tasavvufî derinlikte bir eser olmaktan ziyade, bir öğütler manzumesi durumundadır.

Bu öğütlerin başlıcaları şunlardır: Cenab-ı Hakk'ın insanları yeme, içme, rahat etmeleri için değil; kulluk etmeleri için yarattığını bilmek; her nefeste Allah aşkını aramak; daima Cemâlullâh'ı talep etmek; âyet ve hadisleri öğrenmek; ilmiyle âmil olmak; gece gündüz Hakk'ı zikretmek; Hz. Peygamber'e salat ve selamda bulunmak; sünnetlerine değer vermek; velilere hürmet göstermek; pîr eteğini sımsıkı tutup hizmetinde bulunmak; tarikate girerken liyakat sahibi mürşit aramak; sahte âşık ve sahte sofulara yüz vermemek; dünya peşinde koşmamak; dünyaya tapanlardan yüz çevirmek; benlik davasından vazgeçmek; ölmeden önce ölmek; göz yaşlarıyla nefsi arındırmak; aşkın cefasına katlanmak; ahiret için hazırlıkta bulunmak; geceleri uyumayıp ibadet etmek; gönül temizliğiyle, samimiyetle ibadet edip riyadan sakınmak; ibadetleri gizli yapıp, cemaatten ayrılmamak; kesinlikle yalan söylememek; nâ-mahreme bakmamak; haram ve mekruh yememek; kanâatkâr ve sabırlı olmak; garip, fakir ve yetimleri incitmemek; onları sevindirip korumak; gönlü kırıklara merhem olmak; kâfirlerin bile gönlünü kırmaktan sakınmak...

Görüldüğü gibi, Ahmed-i Yesevî İslâmiyet'i henüz kabul etmiş Türkler'e İslâm dininin esaslarını hikmetleriyle öğreten bir mürşit olmuştur. Dîvân-ı Hikmet ise milletimize fazilet, iman ve ahlâk değerlerini aşıl原因an dînî, tasavvufî ve ahlâkî eserlere bir basamak teşkil etmiş, sanat değeriyle değil, nasihat-âmiz muhtevasıyla haklı bir şöhrete ulaşmıştır.

¹⁵ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 3. bsk., Ank. 1976, s. 154.

BİR ŞİİR MECMÛASINDA AHMED YESEVÎ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN*

Bugünkü bilgilerimize göre, Türklerin İslâmiyeti kabûlünden sonra, birden bire iki büyük ve mükemmel edebî eserle karşılaşırız:

1. Dîvânü Lügâti't-Türk
2. Kutadgu Bilig

Öteden beri vatanımız olarak bilinen Orta Asya, İslâmiyetin Türkler arasında yayılması ve İran'ın Arap-İslâm ordularına yenik düşmesi sayesinde Batı hududumuz bir sed olmaktan çıkmış, geniş İslâm dünyası haline gelmiştir. Daha XI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu, Türklerin idaresine girerek, Türk vatanının batı sınırı Ege kıyılarına dayanmıştır.

Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Türklerin Edebiyatı da hâliyle bu geniş alanda teşekkül edecekti. İslâm öncesi kaynaklardan da izler taşıyan edebiyatımız, İslâmın tesiriyle Orta Asya'da gelişerek, Türklerin gidebildikleri yerlere kadar ulaşmış bulunuyordu.

Türk Divan şiirinin ilk örneğini veren Yusuf Has Hâcib (1019-1070'ten sonra)'in Kutadgu Bilig'i, İslâm medeniyeti tesiri altında vücûda getirilen, Türkçe'nin bilinen ilk ve en eski eseridir.

Aynı yıllarda yazılan Dîvanü Lügâti't-Türk (Kaşgarlı Mahmûd (466 H.-1072 M.), İslâm öncesinden gelen bazı örnekleri, İslâmî sahaya aktarmıştır. Her iki eserin de eğitim gayesi güttükleri ortadadır. Sanat ikinci plândadır.

On birinci yüzyıldan bu iki mühim eser bize ulaşırken XII. yüzyılda Orta Asya'da ilmî ve edebî hayat çok canlı olmasına rağmen, Batıda yerleşme devam etmektedir.

Yûsuf Hemedânî'nin üçüncü halifeliğini kabul eden Ahmed Yesevî (1083 ? - 1167 ?)'nin hayatı menkabelerle örölmüştür. O'nun gerçek hayatı

* S.D. Üniv. Burdur Eğt. Fak. Dekanı.

ile menkabeleri, gerek Moğol istilâsından Batı'daki Türk yurtlarına kaçan tarikat mensubu dervişlerin (Alp erenlerin) dilinden varılan yerlerdeki Türk halkına ulaştırılmış ve canlı kalması sağlanmıştır. Ahmed Yesevî "hikmet"leri yeni Türk yurtlarında okunmuş ve ağızdan ağıza geçerek, yeşermeye çalışan Türk edebiyatının asıl dokusunu teşkil etmiştir.

Bilindiği gibi, Ahmed Yesevî'nin manzûmelerine, hangi nazım şekliyle yazılırsa yazılsın "hikmet" adı verilmiştir. Bunun mânâsını açıklamaya gerek yoktur. Ancak hikmetsiz söz de kuru lâf kalabalığından ibarettir. Tekkelerde, tekke şeyhinin, daha geniş mânâsıyla, m ü r ş i d'in sözlerinde bir hikmet görüp sezememek ise büyük gaflet sayılır. İster Hoca Ahmed Yesevî tarafından, ister O'nun yolunda giden dervişler eliyle olsun, onun şiirlerine h i k m e t ve bunların bir araya getirildiği kitaba da "Dîvân-ı Hikmet" denmiştir. Daha sonraları ise bu tarzda yazılan şiirlere h i k m e t adı verilegelmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, Ahmed Yesevî'nin hikmetleri, yüzyıllar boyunca, O'nun dervişleri tarafından büyük bir vecd içinde okunmuş, bestelenerek ilâhî şeklinde terennüm edilmiştir. Tekke mensubu olan şâirler, bu yolda benzeri manzûmeler yazmışlar, geleneğe uyularak onların şiirlerine de h i k m e t denmiştir.

Alp erenler veya Horasan erleri olan şâirler bu ekolü Anadolu'ya taşımışlar, XIII. yüzyılın sonlarında XIV. yüzyılın başlarında Sultan Veled, Yûnus Emre ve Âşık Paşa'ların yetişmesine müessir olmuşlardır. Kısa bir zaman içinde Yûnus'un pürüzsüz ve lirik şiirleri, Anadolu'daki Türk yurdunda Yûnus ekolünün oluşmasına yol açmıştır.

Edebiyat tarihimizin kaynakları zikredilirken önce şuarâ tezkireleri ve tarihler, arkasından da devrin şiir mecmûalar (mecnûa-i eş'âr) ve cönklerden söz edilir. Hiç şüphesiz şiir mecmûaları, onu derleyeninin ve derlendiği devrin şiir ve edebiyat zevkini ortaya koymasından çok önemlidir. Kütüphanelerimiz şiir mecmûaları (mecnûa-i eş'âr) bakımından oldukça zengindir. Bunların taranması, araştırılması ve günümüz okuyucusuna ulaştırılması, edebiyatımızın ve kültür tarihimizin geleceği bakımından büyük önem taşır. Bizim elimizin ulaşabildiği mecmûaların, yazıldıkları bölgeye göre de tasnifleri mümkün görülmektedir. Hele Orta

Asya ve Anadolu'da derlenen şiir mecmualarının kıyaslanması da gereklidir. Bizim görebildiklerimiz kadarıyla, Orta Asya ve Anadolu'da kaleme alınan şiir mecmuaları, muhtevâ yönünden olduğu gibi dış yönüyle de farklılıklar arz etmektedir. Böyle bir mecmua; ne zaman ve nereden gelerek bilinmemekle beraber, Konya'mızın Mevlânâ Müzesi'ne konmuştur

2460 numara ile kayıtlı bulunan bu mecmua, 21 x 13; 16,5 x 8,5 cm. ebâdında ve 168 yapraktan ibarettir. Sahifelerdeki satır sayıları değişiktir. Meşin ciltli, sahife kenarları cedvelsiz; aralardan bazı yaprakları eksik, sonunda dört ve arada bazı yapraklar boş bırakılmıştır. Ketebe kaydı bulunmamaktadır. Yazı çeşidine bakarak, mecmuadaki şiirlerin aynı kişi tarafından istinsah edildiğini söylemem mümkündür. Kağıt ve yazı, mecmuanın kaleme alındığı devirlerdeki Mâverâünnehir ve Türkistan karakteri taşımaktadır. MUHYÎ (s. 182-195)'nin 14 ve CAMÎ (veya HÂMÎ)'nin 2 Farsça gazeli dışında bütün manzumeler Türkçe (Çağatay lehcesiyle)'dir.

Çağatay sahasında derlenmiş olan bu mecmûada ilk isim: Ahmed Yesevî'dir. Mecmûa, Ahmed Yesevî'nin:

Ârif`âşık sohbetidin behre alğan
Hudâyîğa yakın boldı bildim muna
Pîr-ı Kâmil mükemmelge hizmet kılıp
İhlâs birle sır esrârın bildim muna

dörtlüğüyle gelişen hikmetiyle başlar (2 b; sonradan konan sahife rakamlarına göre ise 1). Yesevî hikmetlerinden sonra ikinci isim: Hakîm Süleyman ATA (BAKIRGANİ)dır. Hemen hepsinin Ahmed YESEVÎ'nin dervişi veya muakkıbı olan diğer şâirlerin, bazılarının adlarına, bazılarının da hayat hikâyelerine ve edebî kişiliklerine Edebiyat tarihlerimizde veya şuarâ tezkirelerinde rastlanmamaktadır. (Prof. Dr. Kemal ERASLAN, Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ankara, 1983, Başbakanlık Basımevi, s. 49'da bu mecmuadan faydalandığını söylemektedir.) Prof. Kemal ERASLAN eserinde bazılarının adlarını zikretmekle beraber, bu mecmuadaki şâirlerin hayat hikâyeleri araştırılmalı ve edebiyatımızdaki

yerleri belirlenmelidir.

Şiir mecmuasında, şiiirlerinin sırasına göre: MEŞREB'in 3 gazel, 1 hikmet'i; UBEYDİ'nin bir gazel'i; İKANI'nin 4 gazel'i; GÜLŞENİ'nin 2 muhammesi HÜDÂYİ'nin 1 gazel, 1 hikmeti; HÜYEYDA'nin 1 Muhammesi; KÂRÎ'nin 1 gazel, 1 mesnevisi; GARİB'in 1 hikmet'i; HAYALİ'nin 1 gazel'i; GEDAYİ'nin 1 gazel'i; ŞEMS-İ ÖZKENDİ'nin 1 gazel'i; KUL SEVDAYİ'nin 2 hikmet'i; ASİ'nin 1 mesnevîsi, 2 hikmet'i (birisi: mevlid); TALİB'in 1 gazel'i; HAMİ (CAMİ)'nin 2 Farsça gazeli; UMURİ'nin 1 gazel'i; MUHLİS'in 1 mesnevi, 5 muhammes, 1 müseddes, 1 müsemmen'i; HAZRET KULİ (SEYYİD KULİ)'nin 2 mesnevi, 2 hikmet'i; ZÜLALİ'nin 1 mesnevîsi; RÜSTEMİ'nin tercî-i bend olarak yazdığı bir sâkî-nâmesi; AZİM'in 7 gazeli; CÜRMI'nin 1 gazeli, YUSUF'un 1 gazeli, ŞEMS (ŞEMS-İ KEMİNE, ŞEMS-İ ASİ)'in 3 hikmeti ve MUHYİ'nin 14 FARŞÇA gazeli bulunmaktadır.

Bu mecmuada Ali Şiir NEVAYİ'nin üç tane gazeli de yer almaktadır. Adlarını saydığım ve mecmuada şiiirleri bulunan şairler içinde, suarâ tezkirelerinden çağrışım yapan ve kulağımıza yabancı gelmeyenler de vardır. Lâkin araştırıldığı takdirde, bunların adları veya mahlaslarını bildiğimiz kişilerle ilgisi ya hiç kurulamamakta veya yeni bir edebî kişilikle karşı karşıya olduğumuzun şüphesi içine düşülmektedir. Bu bakımdan da mecmua ayrı bir değer taşımaktadır.

2460 numaralı mecmuada, Ahmed YESEVİ'nin, en kısası 5, en uzununu da 32 bend'den müşekkil olan 14 tane "Hikmet"i bulunmaktadır. Bunlar, hakkıyla mecmuanın baş tarafına alınmıştır. Zaten bu neviden mecmualarda, asırlara göre, öncekiler daima baş alınmaktadır. Burada da öyle yapılmıştır. O, XII. yüzyılda edebiyatımızın en üstün sîmâsi; hem Yesevîliğin kurucusu oluşundan hem de kendisinin yüzyıllar içinde asla azalmayan şöhretinden dolayı daima ön safha yer almıştır.

Hakîm Süleyman ATA'nın, hemen Ahmed Yesevî'nin arkasından yer alması da sebepsiz değildir. Zirâ Hakîm Süleyman ATA, Ahmed Yesevî'nin en önemli halifesidir. Yaşadığı yıllarda ve daha sonraları Türkistan ve Kuzey Türk illerinde eksilmeyen bir şöhret yapmıştır. Şiiirleri ve eserleri defalarca basılmış ve elden ele dolaşmıştır. Bu mecmuada onun 7

tane gazeline “Hikmet” başlığı konmuştur. Ama Ahmed Yesevî'nin hikmetleri tarzında yazdığı ayrıca iki hikmet vardır ki bunlardan birisi 29 bend'dir.

Mevlânâ Müzesi'ndeki 2460 numaralı bu mecmuada 98 manzûme bulunmaktadır. Hemen hepsi Ahmed YESEVÎ'nin “hikmet”leri ile, muhteva yönünden yakınlık içindedirler. İçlerinde nazım şekli olarak, GAZEL, MUHAMMES, MÜSEDDES, TERCİ-İ BEND, MESNEVÎ'ler görülüyor. Şöyle bir dökümü yapılıncâ, bazı şairlerin (Meşreb, Hudâyî, Garîb, Zülâlî'nin birer tane; Kul Sevdâyî, Âsî ve Hazret Kulu'nun ikişer tane; Şems (Şems-i Kemîne, Şems-i Âsî)nin ise üçer tane murabbâ yani “hikmet”i ele geçmektedir. Nazım şekline bakılmaksızın, başlarına “HİKMET” kaydı düşülen bu şiirlerin 36 tanesi murabbâ olup 15 şair tarafından yazılmışlardır. Bunlardan 14 tanesi Hoca Ahmet YESEVÎ'ye ait olup, bazıları “Dîvan-ı Hikmet”lerde de bulunmamaktadır. Mecmua bu bakımdan da önemlidir.

Manzumelerin nevilerine gelince, içlerinde mevlid, na'at, nübüvvet, menakıb, hikâye ve kıssa, vasiyyet-nâme ve sâkî-nâmeler görmekteyiz.

Benden önce bildirisini okuyan eşim Doç. Dr. Gönül AYAN, Yesevî tesirinde yazıldığını iddia ettiği iki tane Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinden bahsetti. Yesevî'nin, İslâmiyetten önceki nazım şeklimizi, kendisinden sonra geleceklere aktarmayı başardığı “hikmet”; Türk şairlerinin, uzun konuları, hikâyeleri yazabilmek için ellerinde mesnevî nazım şekli bulunduğu halde, şüphesiz O'nun tesiriyle, Yûsuf u Züleyhâ kıssasını ve hattâ Mevlid konusunu işlediklerini görüyoruz. Bu mecmûada, şimdiye kadar bir başka örneğini göremediğim, dörtlüklerle yazılmış (83 bend) çok güzel bir MEVLİD de vardır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ASÎ mahlasını kullanan bir şaire ait olduğu sandığımız bu MEVLİD, Ahmed YESEVÎ tesirinde yazılmış ve Türk edebiyatında benzeri bulunmayan bir manzumedir. Konuyu, eldeki mevlid'lerden özellikle Süleyman ÇELEBÎ'nin Vesîletü'n-Necât'ından farklı bir şekilde ele almıştır. Hoca Ahmed Yesevî tesiri hemen hissedilmektedir. Bu mevlidin yazarının aynı mecmuada 37 beyitten ibaret olan ve Hz. Peygamberi ögen bir mesnevisi de bulunmaktadır.

Zâten Ahmed Yesevî'nin manzumeleri hangi nazım şekliyle yazılmış olursa olsun, "Hikmet" adını almıştır. Bu mecmua da aynı geleneği yaşatmaktadır. Yesevi hikmetleri 30 bendi geçmezken, ASI'nin Mevlid'i 83 bende kadar uzamış ve Hz. Peygamber'in doğumuna tekaddüm eden ve doğum esnasındaki harikulâdelikleri dile getirmiştir.

Ahmed YESEVÎ de hikmetleriyle yazılması zor konuları, denemiştir. Örnek olarak: Mi'râc Hikâyesi (Hikâyet-i Mi'râc) böyledir. Mi'râc hâdisesinde, pek çok şâirimizin mesnevî ile izah edemeyip yer yer nesre başvurdukları kısımlar vardır. Örnek olarak: bizim İlâhiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınladığımız Abdülbâkî Âr Efendi'nin mi'râciyyesi (İlâhiyat Fakültesi Dergisi: Yıl: 1986, Sayı: 2, Sahife: 1-11) böyledir.

Prof. Dr. Kemal ERASLAN, Divan-ı Hikmet'ten yayımladığı seçmelerinde, Hikâyet-i Mi'râc'ı 28 kıt'a olarak tesbit ettiği halde Taşkend (Ahmed Yesevi Hikmetler, Yengi yol kitap fabrikası, Yengi yol şehri. 1991, s. 208-211.) baskısı bir azaltarak 27'ye indirmiştir. Bu mecmuada ise 32 kıt'a olarak yer almaktadır. Bu fazlalığın nereden geldiği araştırılabilir.

Mevlânâ Müzesinde, Ahmed Yesevî hikmetlerini ihtiva eden ikinci bir mecmua daha bulunmaktadır (2583 numaralı bir mecmuanın 99b-145b yaprakları Yesevî hikmetlerine ayrılmıştır). Her ikisi de Yesevî hazretlerini ve asırlar içinde ulaştığı tesir sahasını anlamamız bakımından son derece önemlidir. Yesevî'yi günümüze taşıyan unsurların başında YESEVİLİK tarikatı gelmektedir. Yesevîliği XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya geçmesi, Hacı Bektaş-ı Velî ve Sarı Saltuk gibi dervişler ve muakkbler bulması Bektâşîlik ve Nakşibendîlik üzerinde müessir olması da aslâ unutulmamalıdır.

FUZÛLÎ SEMPOZYUMU
26 Aralık 1994

STATE OF TEXAS,
COUNTY OF _____